

УДК 338.242 + 664.76

РЕГУЛЯТОРНА ЕЛАСТИЧНІСТЬ СЕКТОРІВ ІНТЕГРОВАНИХ РИНКІВ ЗЕРНА ТА ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

Нікішина О. В.

Розвинуто концепцію регуляторної еластичності інтегрованих товарних ринків, обґрунтовано показник еластичності податків за доданою вартістю товарів. На базі аналізу цінової еластичності попиту та пропозиції в секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки обґрунтовано напрями регуляторних заходів держави, що корелюють із типом еластичності відповідного сектору.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності державного регулювання стратегічних товарних ринків, зокрема інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки (далі – ЗПП) актуалізує завдання розробки нових теоретико-методичних підходів до оцінки регуляторної еластичності секторів інтегрованих ринків, моделювання напрямів і складу заходів державного регулювання в залежності від типу еластичності певного сектору. Практика свідчить, що товарні ринки порізногому сприймають зовнішні регуляторні заходи. Підвищення ефективності функціонування ринків знаходиться у площині досягнення відповідності між векторами державного впливу та типом еластичності сектору, що є об'єктом регулювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі теоретичні та емпіричні питання щодо дослідження та оцінки регуляторної еластичності товарних ринків висвітлені у працях Лисюка В. М. [1] та Черненка С. О. [2]. Водночас дана проблематика у ринковій теорії є новою і практично невивченою, що обумовлює необхідність нових досліджень у методичній площині оцінки регуляторної еластичності секторів інтегрованих товарних ринків крізь призму відтворювальних процесів.

Мета дослідження – розвиток теоретико-методичних засад оцінки регуляторної еластичності інтегрованих ринків ЗПП – окреслила низку науково-прикладних завдань, а саме:

- визначення сутності категорії «регуляторна еластичність»;
- оцінка показників цінової еластичності попиту та пропозиції в секторах інтегрованих ринків ЗПП;
- ідентифікація секторів ринків за рівнем еластичності і визначення відповідних йому напрямів регуляторних заходів;
- обґрунтування та аналіз показника секторної еластичності податків за доданою вартістю товарів.

Виклад основного матеріалу. Регуляторну еластичність (керованість) структуроутворюючих секторів інтегрованого ринку можна

тракувати як їх здатність продуктивно реагувати на зовнішній вплив та сприяти досягненню цільових планових показників державних заходів і програм.

На думку В. М. Лисюка, регуляторна еластичність товарного ринку характеризує залежність зміни інтегрального параметра ринку (фактор-функції) від зміни його складових елементів у ході зовнішнього впливу суб'єктів регулювання [1]. У моделі ринкової рівноваги найеластичнішим до регулювання параметром ринку є ціна товару. Використовуючи відносно прості методи цінового регулювання, зокрема, фіксовані ціни, граничні рівні рентабельності, держава може оперативнo впливати на рівень цін. При цьому реакцію секторів релевантного ринку на зміну ціни як високоеластичного параметра достатньо легко оцінити за допомогою показників цінової еластичності попиту та пропозиції.

Проведений автором порівняльний аналіз дозволяє визначити такі особливості та пропорції в співвідношеннях показників цінової еластичності попиту та пропозиції на суміжних ринках зерна, борошна та комбікормів (таблиця 1):

- 1) еластичність пропозиції зерна (2,273 пункти) є вищою порівняно з рівнем цінової еластичності внутрішнього попиту (0,015 пункти);
- 2) значення і динаміка змін еластичності пропозиції та внутрішнього попиту на продукти переробки практично співпадають;
- 3) зовнішній попит на зернові культури, борошномельну та комбікормову продукцію є еластичним;
- 4) значення коефіцієнтів цінової еластичності зовнішнього попиту на борошно і комбікорми (9,236 і 1,345 пункти) вище аналогічного показника на зерновому ринку (0,009).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз показників цінової еластичності попиту та пропозиції у секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів їх переробки*

Показники	Роки						
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
А	1	2	3	4	5	6	7
<i>Аграрний сектор зернового ринку</i>							
1. Модуль коефіцієнта цінової еластичності попиту на зерно:							
1.1. Внутрішнього попиту / E_{D1} /	1,358	7,869	7,608	0,510	0,292	2,203	0,015
1.2. Зовнішнього попиту / E_{D2} /	0,557	1,689	1,148	0,112	0,349	0,193	0,038
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції зерна / E_S /	8,019	41,18	21,74	1,131	0,182	6,955	0,009
	1,164	12,431	5,200	0,365	1,970	1,475	2,273

Продовження табл. 1

A	1	2	3	4	5	6	7
<i>Виробничий сектор ринку борошна</i>							
1. Модуль коефіцієнта цінової еластичності попиту на борошно:	0,063	0,109	3,839	0,113	0,100	2,106	0,684
1.1. Внутрішнього попиту / E_{D1} /	1,704	0,089	2,956	0,019	0,181	1,465	1,337
1.2. Зовнішнього попиту / E_{D2} /	1,767	6,377	13,104	1,499	2,144	73,119	9,236
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції борошна / E_S /	0,027	0,138	3,733	0,118	0,102	1,689	0,605
<i>Виробничий сектор ринку комбінованих кормів</i>							
1. Модуль коефіцієнта еластичності попиту на комбікорми	7,275	8,814	0,985	0,245	0,337	0,637	0,255
1.1. Внутрішнього попиту / E_{D1} /	5,259	9,665	0,294	0,224	0,306	0,536	0,229
1.2. Зовнішнього попиту / E_{D2} /	44,343	2,774	22,686	2,143	2,611	5,678	1,345
2. Коефіцієнт еластичності пропозиції комбікормів / E_S /	5,254	9,697	0,237	0,215	0,312	0,492	0,227

*Узагальнено за результатами проведених досліджень [3, 4]

Проведені розрахунки і порівняльний аналіз цінової еластичності попиту (зовнішнього і внутрішнього) і пропозиції товарів у сировинному та виробничому секторах інтегрованих ринків борошна і комбікормів (див. табл. 1) довели існування *багаторівневості* в формуванні показників еластичності у технологічних ланцюгах «зерно – борошно – хліб», «зерно – комбікорми – продукція тваринництва». За результатами аналізу можна ідентифікувати сектори ринків за рівнем еластичності і визначити напрями регуляторних заходів, що є найбільш ефективними для сектору. При цьому ступінь чутливості сектору до заходів державного впливу, які враховують рівень і властивості цінової еластичності, буде високим.

Слід відзначити, що рівень регуляторної еластичності сектору значно варіює в залежності від типу ринку (конкурентний, олігополія, монополія), кількості товарів-замінників, часового та інших чинників, які необхідно враховувати в ході аналізу. За результатами попередніх досліджень [3, 4, 5] та проведеного аналізу цінової еластичності, автором визначено базові напрями регуляторних заходів в залежності від рівня

еластичності сектору, типології попиту та пропозиції в його межах (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівні еластичності секторів інтегрованих ринків ЗПП та відповідні їм напрями регуляторних заходів держави [авторська розробка]

Сектор, тип ринку	Еластичність, ознаки	Тип попиту та пропозиції	Вектори регуляторних заходів держави
1	2	3	4
Сировинний (ринки борошна, комбікормів): досконала конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій Дотації на виробництво зерна із заданими параметрами якості для внутрішніх потреб
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Еластичний	Переорієнтація експорту з сировини на продукти зернопереробки
	$ E_S > 1$, $ E_S > E_{D1} $	Пропозиція Еластична	Підвищення мінімальних цін фінансових інтервенцій до рівня ринкових цін
Виробничий (ринок борошна): монопольстична конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Зниження тиску адміністративного регулювання цін соціально значимих сортів хліба
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Високо-еластичний	Механізми стимулювання експорту українського борошна
	$E_D < 1$	Внутрішній попит за доходами Від'ємний	Виробництво інноваційних видів продукції (борошняних сумішей, борошна з вітамінами, мікроелементами тощо)
	$ E_S > 1$, $ E_S \approx E_{D1} $	Пропозиція Нееластична	Товарні інтервенції зерна для виробництва соціально значимих видів продукції
Споживчий (ринок хліба): монопольстична конкуренція	$ E_{D1} \rightarrow 0$	Внутрішній попит на масовий хліб низько-еластичний	Перехід від цінового регулювання до продуктових дотацій малозабезпеченим групам споживачів
	$0 < E_{D1} < 1$	Внутрішній попит на елітний хліб еластичний	Розширення асортименту хлібобулочних виробів

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Виробничий (ринок комбікормів): монополістична конкуренція	$ E_{D1} < 1$, $ \Delta Q_{D1} < \Delta P $	Внутрішній попит Нееластичний	Розвиток вітчизняного виробництва продукції тваринництва Політика імпортозаміщення преміксів і добавок
	$ E_{D2} > 1$, $ \Delta Q_{D2} > \Delta P $	Зовнішній попит Еластичний	Механізми стимулювання експорту українських комбікормів і преміксів
	$ E_S > 1$, $ E_S \approx E_{D1} $	Пропозиція Нееластична	Стимулювання виробництва та збуту комбікормів, вироблених із власної сировини

Для ефективного впливу держави на внутрішній зерновий попит, який є нееластичним, доцільно використовувати такі інструменти впливу, як збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій, дотації для виробництва культур із заданими параметрами якості. Зниження тиску адміністративного цінового регулювання масових сортів хліба стимулюватиме зростання ринкової ціни борошна і, відповідно, зміну типу внутрішнього попиту на борошномельну продукцію (з нееластичного на еластичний).

Зовнішній попит на зерно, борошно та комбікорми є еластичним, тобто зміна ціни обумовлює істотну зміну обсягів експорту даних товарів, що дозволяє державі моделювати структуру агропродовольчого експорту. В цьому випадку, визначаючи вектори регуляторних заходів, необхідно реалізувати пріоритет державних економічних інтересів, який полягає в подоланні сировинної орієнтації агроекспорту. Відповідно, механізми стимулювання експорту української борошномельної та комбікормової продукції покликані раціоналізувати структуру агроекспорту, наростити експорт продуктів зернопереробки, збільшити обсяг доданої вартості, створеної в країні.

Для підвищення еластичності внутрішнього попиту кінцевих споживачів на борошно та хліб доцільно доповнити асортимент інноваційними видами продуктів (див. табл. 2). Перехід від цінового регулювання до адресних продуктових дотацій малозабезпеченим групам споживачів буде сприяти підвищенню еластичності внутрішнього попиту на соціально значимий хліб.

Розвиток вітчизняного виробництва продукції тваринництва, виважена політика імпортозаміщення преміксів і білково-вітамінних добавок продукуватимуть поступову зміну типу внутрішнього попиту на комбікормову продукцію (з нееластичного на еластичний). Водночас підвищенню еластичності пропозиції вітчизняних комбікормів сприятиме стимулювання виробництва та збуту високоякісної продукції, виробленої із власної зернової і білкової сировини (див. табл. 2).

Взаємозалежність між обсягами секторної доданої вартості та податкових надходжень від суб'єктів складових секторів інтегрованого

ринку можна оцінити за допомогою показника *еластичності податків за секторною доданою вартістю*. Коефіцієнт податкової еластичності (ЕП) показує відсоткову зміну обсягів податків від суб'єктів певного сектору інтегрованого ринку при зміні секторної доданої вартості на 1%. Розраховується як відношення відносної зміни секторних податкових надходжень (% Δ ПС) до відносної зміни доданої вартості, створеної у певному секторі ринку (% Δ ДВ_С):

$$EP = \% \Delta ПС / \% \Delta ДВС \quad (1)$$

Податкові надходження за доданою вартістю можуть бути еластичними, коли коефіцієнт податкової еластичності більший за одиницю, і нееластичними, коли коефіцієнт еластичності менший за одиницю.

За результатами проведених розрахунків обсягів доданої вартості й податкових надходжень у ресурсоутворюючих секторах інтегрованих ринків борошна та комбікормів, автором розраховано коефіцієнти податкової еластичності в секторному розрізі (таблиця 3).

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнту податкової еластичності на інтегрованих ринках борошна та комбікормів*

Показники	Сировинний сектор	Виробничий сектор	Споживчий сектор
<i>Інтегрований ринок борошна</i>			
1. Зміна секторних податкових надходжень, %	-59,460	-4,173	-24,253
2. Зміна секторної доданої вартості, %	-28,129	-2,343	-23,300
3. Коефіцієнт податкової еластичності (1/2)	2,114	1,781	1,041
<i>Інтегрований ринок комбікормів</i>			
1. Зміна секторних податкових надходжень, %	-65,931	-7,998	-16,937
2. Зміна секторної доданої вартості, %	-45,465	-6,455	-10,046
3. Коефіцієнт податкової еластичності (1/2)	1,450	1,239	1,686

*Розраховано автором за даними [3, 6].

На ринку борошна характерним є зменшення показника еластичності в технологічному ланцюзі «зерно – борошно – хліб» з 2,114 пункти в сировинному до 1,781 пункти в виробничому та 1,041 пункти в споживчому секторах. На ринку комбікормів найвище значення коефіцієнту податкової еластичності притаманне споживчому сектору (1,686 пункти), на ринку борошна – аграрному сектору (2,114 пункти); саме ці сектори найбільш чутливі до змін секторної доданої вартості товарів.

Слід відзначити, що в 2013 р. податкові надходження за доданою вартістю у всіх секторах ринків були еластичними, оскільки приріст

секторної доданої вартості на 1 % генерує приріст податків в середньому на 1,5 – 2 % (див. табл. 3). Рівень коефіцієнту податкової еластичності у всіх секторах інтегрованих ринків борошномельної і комбікормової продукції більший за одиницю, що доводить ефективність впровадження селективних регуляторних заходів, стимулюючих виробництво доданої вартості на інтегрованих ринках продуктів зернопереробки.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз цінової еластичності попиту (зовнішнього і внутрішнього) і пропозиції товарів у секторах інтегрованих ринків зерна та продуктів його переробки довів існування багаторівневості в формуванні показників еластичності у технологічних ланцюгах «зерно – борошно – хліб», «зерно – комбікорми». За результатами аналізу автором ідентифіковано рівні еластичності секторів інтегрованих ринків борошномельної і комбікормової продукції та вектори державних заходів, що корелюють із типом регуляторної еластичності, відтак, є найбільш ефективними для певного сектору та здійснюють стабілізуючий вплив на процеси відтворення, що протікають в його межах.

Так, для ефективного впливу держави на внутрішній зерновий попит, який є нееластичним, доцільно використовувати збалансований механізм товарно-фінансових інтервенцій, погектарні дотації для виробництва зернових культур із заданими параметрами якості (наприклад, пшениці твердих сортів) для потреб вітчизняних зернопереробних підприємств. Зовнішній попит на зерно та продукти його переробки є еластичним, тобто зміна ціни генерує значну зміну обсягів експорту товару, що дозволяє державі моделювати структуру агропродовольчого експорту. В цьому випадку, визначаючи вектор регуляторних заходів, доцільно реалізувати пріоритет державних економічних інтересів шляхом розробки та впровадження дієвих механізмів стимулювання експорту продуктів зернопереробки із високою доданою вартістю, долаючи асиметричність вітчизняного агроекспорту.

Слід відзначити високу ефективність відтворювальних механізмів регулювання, цілеспрямовано зорієнтованих на стимулювання продукування доданої вартості товарів у секторах інтегрованих ринків ЗПП, що підтверджено порівняльним аналізом та динамікою значень запропонованого автором показника еластичності податків за доданою вартістю товарів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в розвитку методологічного підходу до управління ринкових систем шляхом моделювання складу регуляторних заходів у залежності від типу еластичності секторів інтегрованого товарного ринку. Теоретичне значення дослідження полягає в розвитку концепції регуляторної еластичності на базі розрахунку сконструйованого автором показника еластичності податків за секторною доданою вартістю, практичне – у можливості використання пропозицій в ході модернізації діючого механізму регулювання інтегрованими ринками ЗПП. Перспективи подальших наукових розробок полягають у поглибленні досліджень

регуляторної еластичності секторів інтегрованих агропродовольчих ринків України із використанням методичного підходу, висвітленого в даній статті.

Література

1. Лисюк В. М. До теорії еластичності товарних ринків у контексті їх зовнішнього регулювання / В. М. Лисюк // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – Вип. 55. – С. 97-105.
2. Черненко С. О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні: монографія / С. О. Черненко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 171 с.
3. Нікішина О. В. Механізми регулювання інтегрованого зернового ринку: монографія / О. В. Нікішина. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2014. – 450 с.
4. Nikishina, O. V. (2014). Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59.
5. Буркинський Б. В. Відтворювальні механізми регулювання зернового ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки України / Б. В. Буркинський, В. М. Лисюк, О. В. Нікішина // Економіка України. – 2015. – №10 (647). – С. 66-78.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Розділ «Економічна діяльність». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Lysiuk, V.M. (2013). Do teorii elastychnosti tovarnykh rynkiv u konteksti yikh zovnishnoho rehuliuвання [On the theory of elasticity of commodity markets in context of external regulation]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovation*, 55, 97-105 [in Ukrainian].
2. Chernenko, S.O. (2006). *Konkurentsiia ta efektyvnist tovarnykh rynkiv v Ukraini: monohrafiia [Competition and efficiency of commodity markets in Ukraine: monograph]*. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
3. Nikishina, O. V. (2014). *Mekhanizmy rehuliuвання intehrovanoho zernovoho rynku: monohrafiia [Mechanisms regulation of integrated grain market: monograph]*. Odessa, Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research of NASU [in Ukrainian].
4. Nikishina, O. V. (2014). Regulatory Elasticity the Integrated Flour Market in Ukraine. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*, 2 (4), 53-59, [in English].
5. Burkynskiy, B.V., Lysiuk, V.M., Nikishyna, O.V. (2015). *Vidtvoriuvalni mekhanizmy rehuliuвання zernovoho rynku v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Reproductive mechanisms of*

regulation of grain market in context of food security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy. – Ukraine economy*, 10 (647), 66-78 [in Ukrainian].

6. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Rozdil Ekonomichna diialnist* [Official site of State Statistics Service of Ukraine. Section Economic activity]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Abstracts

Nikishina O. V.

Regulatory elasticity of sectors integrated markets of grain and its products processing.

Developed concept of regulatory elasticity of integrated commodity markets, substantiated coefficient elasticity of tax by the value added products. Based on analysis of price elasticity of demand and supply in sectors of integrated markets of grain and its products processing, substantiated of directions state regulatory measures that correlate with the type of elasticity of respective sector.